

Види-символи, дні та роки тварин у природознавчих заходах та діяльності музеїв

Ігор Загороднюк¹,

Катерина Очеретна^{2 3},

Сергій Харчук⁴,

Марина Коробченко¹

¹ Національний науково-природничий музей НАН України (Київ, Україна)

² Інститут зоології ім. Івана Шмальгаузена НАН України (Київ, Україна)

³ Києво-Печерський Ліцей № 171 «Лідер» (Київ, Україна)

⁴ Українське теріологічне товариство НАН України (Київ, Україна)

Symbol species, days and years of animals in natural history events and museum activities. — I. Zagorodniuk, K. Ocheretna, S. Kharchuk, M. Korobchenko. — The paper presents an analytical review of focal animal species as those that are important in sharing natural history knowledge and in the development of environmental initiatives. A detailed analysis of the history and experience of using such animals in the practice of education and museology in the world and in Ukraine is presented. Among the most famous areas of the topic are as follows: 1) attention to wild animals versus attention to domestic ones, 2) formation of a pool of zoo-mascots for different activities and increase the ranking of such species or groups of species, 3) development of zoosymbolism in all forms of activities related to nature (scientific societies, publications, schools-seminars, natural history museums), 4) formation and development of the idea of years of animals (mammal of the year, bird of the year, insect of the year), and 5) formation, share, and development of ideas of special days (bat night, lark day, etc.). The analysis of world and Ukrainian experience showed that the most effective forms of dissemination of knowledge are as follows: 1) production of various small printed products (stickers, calendars, envelopes, stamps, prints), 2) production of more complex forged or minted products (badges, coins, medals), 3) use of paraphernalia on various consumer goods (caps, T-shirts, mugs, balloons, fountain pens, notebooks), 4) holding special promotions, quizzes, contests or quests on thematic days (European Bat Night, International Bird Day, Whale Protection Day), and 5) production and participation in the production of special media products or initiation of social networks (social advertising, documentaries, round tables on the radio and flash mobs on social networks). All these forms of activity can be developed within the “background” work of natural history museums, among them the simplest and least expensive are the days and years of certain animal species that can be performed within the existing exhibitions, complementing such events with interactive forms of work with visitors (competitions, excursions, lectures, presentations of thematic paraphernalia). All this is aimed at sharing knowledge and increasing social attention to the issues of biological diversity, sustainable nature and sustainable community development.

Key words: focal species, symbol species, fauna protection, knowledge dissemination, natural history museum.

Вступ

Зі світу тварин людина походить, з ним активно взаємодіє, за його рахунок виживає і з нього черпає величезну кількість образів для культури кожного народу. Значення тварин і їхніх образів у житті людей важко переоцінити. По-перше — це ресурсне значення тварин і значення тварин як факторів виживання людської популяції, включно зі свійськими тваринами, мисливською фауною, «дарами» природи й видами, з присутністю яких людина завжди або боролася, або мирилася (хижі, шкідники, коменсали, паразити). По-друге — це тварини, які стали образами добробуту, вминь, боротьби, ощадливості, охайності, ніжності тощо. Це тотеми, герої епосів і казок, символи всього духовного (родів, віри, мужності, військової потуги) або й матеріального (достатку, праці, тепла, затишку).

Correspondence to: Igor Zagorodniuk; National Museum of Natural History, NAS Ukraine; 15 Bohdan Khmelnytsky St, Kyiv, 01030 Ukraine; e-mail: zoozag@ukr.net; orcid: 0000-0002-0523-133X

Ці цінності й значимості сьогодні — це данина історії, спробам перенесення властивостей тварин (часом надуманих, але відповідних до наявних образів) на людський досвід і людські культурні шари та практику використання тварин як ресурсу і життя в їх оточенні. Проте цей ресурс виснажився, а оточення вкрай збідніло і перейшло у стан «сірої біоти», мало цікавої для людини й тим паче мало привабливої для будь-яких природоохоронних ініціатив. Та й зв'язок людини з дикою природою фактично перервався і лівова частка людської популяції знає про дику фауну лише з книжок, медійних проєктів, зоопарків або природничих музеїв, а також — з досвіду випадкових і часом небажаних зустрічей із синантропами, у т.ч. їжаками, кажанами чи голубами, а також безпритульними псами та котами.

Слід також не забувати про невідповідний інтерес у природничих музеях до зоологічних експозицій — тут відвідувачів завжди на порядок більше, ніж у геологічних чи ботанічних відділах, навіть якщо опудала значно гіршої якості за муляжі рослин чи колекції мінералів. Те саме стосується і різноманітних приватних колекцій, які беруть початок з дитячих зібрань мушель, пир'я, комах, зубів, черепів. По суті всі небайдужі до природи люди такими і є (Roe 1951). Зокрема й аматори та відвідувачі природничих музеїв.

Ослаблення зв'язків з природою — майже гарантоване кидання дикої фауни напризволяще у середовищі, зміненому не на її користь і з численними фактичними «заборами» на її існування та запобіжниками на її навіть тимчасове перебування в територіях, контрольованих людиною. Потреби їхньої охорони не можуть забезпечуватися лише заповідними об'єктами, площа яких складає 1–5 % всієї території, яка колись була доступна дикій фауні (~12,5 % суші та ~1,2 % Світового океану станом на 2013 рік (Levin 2013)). Потрібні програми співіснування, терпимості, поступливості, сприяння дикій природі.

Тут розглянемо тварин як види-символи. Цей аспект взаємин людини з дикою природою покликаний звернути увагу суспільства на потреби охорони дикої фауни, на незворотність співіснування з нею, якщо виходити з завдань збереження спільного з дикою фауною середовища існування, в якому кожний з видів є не гостем, а іманентною частиною екосистеми й, понад те, сам виконує важливі середовищотвірні функції.

Мета цього аналітичного огляду — узагальнення накопиченого досвіду роботи з видами-символами та маскотами, а також акціями типу «тварина року» або «день певного виду» для формування позитивних образів, поширення природничих знань та привернення уваги суспільства до потреб охорони окремих видів як складових природного біорізноманіття.

1. Базові положення

1.1. Зображення тварин як знаки й символи

Символи — це знаки, які несуть чимало інформації, значно більше за ту, що вкладена в їхню графіку. Про значення чи цінність подій, про традицію, про емоції. Ними можуть бути пам'ятні зображення, сувеніри, значки, емблеми, логотипи, наклейки, календарі, акроніми. Цьому, поза сумнівом, сприяє той факт, що багато хто з науковців, а надто біологів, змалку є колекціонерами (Roe 1951).

Символи нерідко маркують певні події, надто повторювані, наприклад, з року в рік. Тут мова йтиме насамперед про графічну символіку. Звісно, спектр наукової символіки значно ширший і охоплює, зокрема й коди у формі вербальних символів (від акронімів типу НАНУ до фразеологізмів, приказок, кліше і мемів). Символи, за О. Лосевим, «вказують на певний предмет, що виходить за межі його безпосереднього змісту. Під символом розуміють свого роду відображення, але вже у свідомості та мисленні» (Лосев 1995: 20). У бізнесі сформувалося поняття айдентики — сукупності візуальних складових проєкту або компанії, створених для підвищення їхньої пізнаваності, при тому з низкою візуальних обмежень в дизайні, часто з виразними елементами стилізації (серед класики — авто *Ford Mustang* з силуетом коня, ОС *Linux* з пінгвіном на ім'я *Tux*, авіакомпанія *Lufthansa* з силуетом журавля, кінокомпанія *Metro Goldwyn Mayer* з левом).

Тварини є найпоширенішими, а тому й найбажанішими символами в позначеннях природоохоронних установ та акцій (наприклад, панда) та в іншій символіці, аж до гербів міст і родових знаків і державних символів (Наріжний 1997). Наукові товариства також розробляють і використовують символіку (Загороднюк 2007).

Тварини є об'єктами зображень у різних формах знання і діяльності людини — в астрології (зодіакальні знаки, позначення сузір'їв), в ілюстраціях природи, сакральних знаках, коштовностях (зокрема й скіфському золоті), геральдиці, на монетах, поштових конвертах і марках. Людина здавна використовує зображення тварин як символи — сили, могутності, цінності, добробуту. Очевидною є популярність тварин як об'єктів зображення: в малюнках передають більше інформації, ніж лише морфологічну, використовуючи додаткові символи: пози, емоції, оточення. (Про монети далі: п. 4.3).

1.2. Увага до диких проти уваги до свійських

Одним з важливих завдань, на думку авторів, є посилення уваги суспільства саме до дикої фауни. Сумно усвідомлювати те, що значна частка містян не уявляє собі дику фауну, яка існує навколо міст, де саме живуть види, занесені до Червоної книги, чим вони живляться, як переживають негоду тощо. Особливо важливим є привернення уваги до загрожених тварин, що потерпають через прямі впливи людини (Martin 2019).

Понад те, одним із важливих завдань екопросвіти автори вважають зміщення уваги від численних і не загрожених синантропів на дику фауну. Суспільство витрачає величезні людські, фінансові й організаційні ресурси на створення сприятливих умов для колись безпритульних свійських тварин, і ці ресурси незрівнянно більші за витрати на підтримку дикої природи, диких тварин.

Останні живуть в умовах постійного, переважно негативного впливу людини — гинуть на дорогах, від безпритульних «свійських» хижих, у різноманітних антропогенних пастках, гинуть від отрутохімікатів, голодують, замерзають, втрачають природні і створені ними, проте зруйновані людиною, сховища (Загороднюк 2006).

Фактично при аналізі «твариноохоронних» активностей мова має йти про «вкрадену» увагу, про невинуватно зміщені акценти в інформаційному супроводі природоохоронних ініціатив. «Синдром котиків» наразі захопив значну частину багатьох соціумів. Тому єдиним заходом можна вважати використання *тих же емоцій* — підготовку сторінок про малечу різних диких тварин, зокрема й диких котів і загалом хижих, з обов'язковим супроводом такої інформації про умови їхнього виживання у трансформованому людиною середовищі. Такий підхід активно використовують у медійному просторі такі інформаційні гіганти, як Bi-Bi-Ci, зокрема на ютуб-каналі *BBC Earth* із 8,22 млн підписників, у т. ч. в циклі *Cutest Baby Animals* та в циклі тематичних програм, зокрема й стосовно Девіда Аттенборо (Richards 2013). Чимало інформації про тварин як героїв фільмів є й у спеціальних монографіях (Burt 2004; Mills 2017).

Власне, така активність дозволяє повернути суспільство до дикої природи саме шляхом подолання попереднього періоду — із фактичним забуттям дикої фауни і випадіння такої інформації з поля уваги, і надмірною увагою до свійських тварин, включно з: • пестовими тваринами — тваринами-забавками і тваринами, яких просто цікаво утримувати в неволі, • безпритульними колись свійськими тваринами, надто хижими (коти, пси), • надчисельною групою «вармінтів» — умовно шкідливих і потенційно шкідливих синантропів — від тарганів до шпаків.

Проведення природоохоронних акцій дозволяє посилювати увагу суспільства до потреб охорони видів, які зонайменше не є шкодочинними і можуть існувати поруч з людиною, як ось численні акції, не раз проведені в Україні стосовно білого лелеки або й акції стосовно його більш таємничого родича — лелеки чорного. В останньому випадку дослідники вміло поєднують завдання вивчення біології цього виду, можливості сприяння його популяціям та

екопросвітницьку роботу з місцевими громадами, на підставі чого також пропонується План дій з охорони виду (напр. Бокотей 2017).

1.3. Маскоти, тотеми та їх варіанти

Прем'єра французької оперети *La Mascotte* Едмона Одрана відбулася 29 грудня 1880 року. Наступного року слово з'явилося в англійській мові. Французьке *mascotte* походить від *masco* — «відьма» на південному французькому діалекті. Спочатку слово маскот означало щось, що приносить удачу й не позначало власне вид талісмана (Cresswell 2014). Однак нині маскоти — це людина, тварина чи предмет, прийнятий групою як символічна фігура, особливо для того, щоб принести удачу¹. Маскот це розпізнавальний знак для бренду в загальному розумінні, тобто для компанії, товару, міста, регіону, події чи установи. Наприклад, маскотами літніх Олімпійських ігор 2000 року були кукабара Оллі (від «олімпіада»), качконіс Сід (від «Сідней») і ехидна Міллі (від «міленіум»). А маскотом літніх Олімпійських ігор 1980 року (проходила в Москві, однак футбольні матчі відбувалися й у Києві), був «олімпійський Мішка».

За інформаційними сайтами, маскот персоніфікує бренд, показує його цінності, говорить про культуру, формує ставлення до бренду. Логотип — це більш стилізований варіант маскоту, картинка, яка символізує бренд. Хоча бренд — це переважно економічне поняття, до певної міри наукові інститути та наукові товариства й інші спільноти — це також бренди. Їхня пізнаваність залежить від символіки. Теріошкала не одразу прийшла до своїх маскотів і логотипів, шлях був по-суті стихійним, оскільки від початку такої мети не було. Проте в процесі розвитку наших акцій, семінарів та іншої активності виробилася й символіка.

Ідея маскотів надто добре і стрімко розвивається в галузі брендингу товарів і послуг, тобто комерційних за своєю суттю проєктів. Маємо усвідомлювати, що поширення знань та охорона природи ніколи не були прибутковою сферою, проте бізнес не раз намагався бути відповідальним на дику природу, і це важливо підтримувати взаємодіями з ним. Загалом це може бути важливим компонентом розвитку природоохоронних і просвітницьких ініціатив.

У давнину люди були ближчими до тваринного світу, тож не дивно, що вони стали вагомою частиною фольклору. У людей склалися певні стереотипи щодо поведінки тварин. Часто формуються характеристики-символи, які несуть емоційне навантаження: зайці боязливі, вовки жорстокі, лисиці хитрі, миші метушливі тощо. На основі цих уявлень виникло багато народних приказок, прислів'їв, загадок, казок; образи тварин додавали образності пісням. Також тварини мали й охоронне, магічне, тотемне значення. Це знайшло свій відбиток у поширенні прізвищ на основі назв тварин, бо люди колись вірили, що звірі та птахи передають свої властивості найменовуваній особі (Харчук & Харчук 2015; Фартушняк 2015).

1.4. Тварини-символи на гербах, логотипах

Найменш значуща частина зоографіки, оскільки зображення стилізовані до рівня іграшок або мультиплікаційних героїв і, як правило, не несуть жодної інформації про якийсь вид, а, отже, про його біологічні особливості чи потреби. Наприклад, пінгвін як лого популярної операційної системи «Лінукс», не несе актуальної інформації про пінгвінів як про живих істот. Подібна доля очікує й новозеландських ківі чи одеських дельфінів (нескінченна символізація їм мало допомогла).

«Священними коровами» нерідко стають найрізноманітніші види. Навіть ті, від яких у посвячених або у місцевих жителів набита оскомина, як от у одеситів від зображення дельфіна або білорусів від зображення зубра. Чому не бичок-бабка (*Neogobius fluviatilis* Pallas, 1814) у перших чи очеретянка прудка (*Acrocephalus paludicola* Vieillot, 1817) у других — питання риторичне, оскільки об'єкт уваги має бути відомим і пізнаваним, хоч 90 % громадян його могли й не бачити в деталях на власні очі.

¹ <https://www.merriam-webster.com/dictionary/mascot>

Інколи види стають тотемами майже випадково. Наприклад, як зовсім неочікувано вдалося з'ясувати, у британському світі здавна використовували вивірку як «модель» для виготовлення скарбнички для монет, відомих як *Squirrel Coin Bank*. Ймовірно, саме тому на сайтах багатьох банків можна знайти вивірку. І, ймовірно, саме тому закономірно саме вивірка стає символом заощаджень (відомі й відповідні патенти для скарбничок типу *Squirrel Coin Bank*).

Герби міст, країн, історичних областей, родові герби тощо — сфера давніх і часто дуже стилізованих зображень, деталі та сенси яких зрозумілі нерідко тільки з додаткових описів. З-поміж гербів областей України стилізовані тварини (не беручи до уваги грифона й дракона) присутні на гербах: Закарпатської області — червоний ведмідь, Івано-Франківської області — галка, Кіровоградської області — степовий орел, Луганської області — кінь і бабак, Львівської області — коронований лев, Чернігівської області — чорний двоголовий орел. Іменні й родинні герби також часто містять зображення тварин; згадаймо хоча би стилізований під тризуб силует сокола (Рапов 1968; Белов & Шаповалов 2008).

Цій сфері зоосимволіки присвячено величезний масив спеціальної й популярної літератури (напр. Гречило *et al.* 2001), проте в багатьох випадках зображення втрачають первинний зміст і є фактично частиною бренду. Прикладами тваринних символів у якості брендів є зображення великої панди (*Ailuropoda melanoleuca* David, 1869) на логотипі WWF (Всесвітнього фонду дикої природи), зображення пінгвіна (можливо, *Eudyptula minor*) на логотипі й талісмані ОС Linux, видри річкової (*Lutra lutra* Linnaeus, 1758) на логотипі Бернської конвенції, стилізоване зображення слона на лого Вашингтонської конвенції (рис. 1). Інколи логотипи не просто еволюціонують, але й кардинально змінюються. Так, WWF у зв'язку з переходом великої панди зі статусу «загрозений вид» у статус «вразливий» має намір змінити на лого зображення панди на зображення білого ведмедя (Richards 2016; на жаль, лого WWF заборонені до репродукції).



Рис. 1. Логотипи окремих міжнародних природоохоронних конвенцій: Вашингтонської (1973 року) про міжнародну торгівлю загрозеними видами (1973 зі стилізованим зображенням слона, Бернської (1979 року) про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі, Боннської конвенції (1979) про збереження мігруючих видів диких тварин (у рамках останньої підписано 7 додаткових угод та 19 меморандумів розуміння про охорону різних видів тварин, серед них і EUROBATs).

Fig. 1. Logos of some international nature protection conventions: Washington Convention (1973) on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora, Berne Convention (1979) on the Conservation of European Wildlife and Natural Habitats, Bonn Convention (1979) or Convention on the Conservation of Migratory Species of Wild Animals (within the framework of the latter, 7 additional agreements and 19 memoranda of understanding on the protection of various species of animals were signed, including EUROBATs).

2. Види-символи та акції наукових товариств в Україні

Досвід розробки логотипів із зображеннями видів-символів набуто і в Україні, зокрема, в рамках розвитку проекту «Теріологічна школа» та його атрибутів, видань і тематичних акцій та проектів «Сsaveць року». Значний досвід проведення тематичних років набуто й українськими орнітологами, надто в циклі «Птах року». Часто зображення окремих видів стають і логотипами окремих проектів, наукових підрозділів або й установ. Наприклад, в ННПМ є логотипи відділів, у т.ч. логотип Відділу зоології з зображенням лелеки білого (*Ciconia ciconia*) та логотип відділу палеонтології з зображенням оленя великого (*Megaloceros giganteus*) (рис. 2).



Рис. 2. Логотипи відділів ННПМ зоологічного спрямування (використані на буклетах та у Віснику ННПМ).

Fig. 2. Logos of zoological departments of NMNH (used on booklets and on the Proceedings of NMNH).

2.1. Логотип Теріошколи та види-символи щорічних шкіл

Теріошкола доволі швидко «вийшла» на свій вид-символ — рись. Сталося це у період 1999–2003 років. По-перше, рисунок цього виду хижих у виконанні Миколи Кондакова (1908–1999) було обрано для обкладинки тому 2 «Праць Теріологічної школи» (ПТШ) (Ссавці... 1999). З 1999 р. рись як символ ми почали вміщати на різних виданнях — обкладинках ПТШ, бюлетені *Novitates Theriologicae* тощо (рис. 3). З 2008 р. (вип. 9) ми перейшли на використання стилізованого зображення (Раритетна... 2008), яке відтоді використовується для позначення всіх видань та листів УТТ. Стилiзований рисунок цього логотипу, що з 2003–2005 рр. використовується для сторінок веб-сайту Українського теріологічного товариства (УТТ) та документів Теріологічної школи.

Вибір рисі (опис в: Загороднюк 2007) — це вибір одного з найбільш таємничих видів з числа раритетів, одного з найкрасивіших видів ссавців і представника групи хижих як однієї з найбільш вразливих.

Підготовку тематичних логотипів Теріошколи як щорічного семінару ми започаткували 2002 року, при підготовці матеріалів 7 Теріошколи, що мала назву «Великі хижі ссавці України та прилеглих країн» (Поліський природний заповідник, 15–17 грудня 2000 р.). До того незмінними атрибутами були рись і силуети інших тварин, яких наводили як елемент дизайну.

Нижче подано огляд символів наших щорічних зібрань — теріологічних шкіл-семінарів, проведених до цього часу, тобто за період 1994–2009 років, а по суті — починаючи з 2000 року, коли символіка стала обов'язковим атрибутом (рис. 4). До того використання зображень тварин-символів було неповним; звичайно це були невеликі силуети тварин, без будь-яких додаткових позначень, напр. маленький силует кажана на емблемі та бейджах 5 Теріошколи (біостанція Гайдари Харківського університету, 28 вересня — 3 жовтня 1998 р.) або силует ведмедя на емблемі та бейджах 6 Теріошколи (Біостанція Гутисько Тернопільського університету, 28 вересня — 2 жовтня 1999 р.).

Надалі ідея набула розвитку. Після згаданої вже Поліської теріошколи (2000), що мала вовчу символіку, було розроблено «звірині» бейджі наступних трьох шкіл — з бабаком як частиною емблеми Луганського заповідника, що був місцем проведення 8 Теріошколи (Провалля,

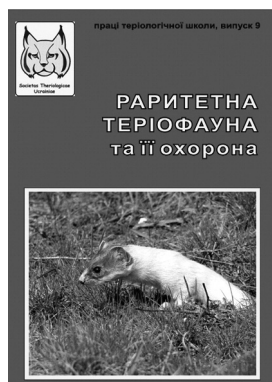


Рис. 3. Рись як логотип Теріологічної школи та її видань: 1999 — обкладинка книжки «Ссавці під охороною Бернської конвенції» (випуск 2 в серії «Праці Теріологічної школи», ПТШ), 2008 — обкладинка ПТШ № 9 (2008) з новим, стилізованим логотипом.

Fig. 3. Lynx as a logo of the Theriological School and its issues: 1999 — cover of the book *Mammals under the protection of the Bern Convention* (issue 2 in the series *Proceedings of the Theriological School, PTS*), 2008 — cover of PTS Vol. 9 (2008) with a new, stylized logo.

13–18 травня 2001 р.), бейдж з маскотним борсуком на емблемі 9 Теріюшколи у Природному заповіднику «Розточчя» (Львівщина, 7–12 жовтня 2002 р.) (див. обкладинку цього випуску *Novitates Theriologicae*), бейдж та інша символіка з муфлоном для 10 Теріюшколи в Криму (Прохолодне, 6–11 жовтня 2003 р.).

Подальші школи-семінари вже використовували ідеї цих попередніх семінарів на повну потужність — для всіх їх тепер незмінно розроблялася емблема (автором усіх емблем був автор цього огляду спільно з організаторами від приймаючої сторони). Усі вони мали три основні формати використання: 1) як емблема на інформаційних листах, роздаткових матеріалах і відповідних сторінках вебсайту Теріологічної школи, 2) як наклейки, що вкладалися до папки учасника, 3) як плакати, що вивішувалися на вході до будівель, зал та інших локацій поточної Теріюшколи, а також на кафедрі у залі засідань.

Загалом вибір видів-символів визначався трьома базовими критеріями: 1) вид мав бути пов'язаним з основною темою школи, бути певним символом головної теми, 2) вид мав бути характерним представником місцевої фауни або хоча би регіону проведення школи, звичайно з-поміж раритетів, 3) вид мав бути «власним» символом для організаторів поточної теріюшколи.

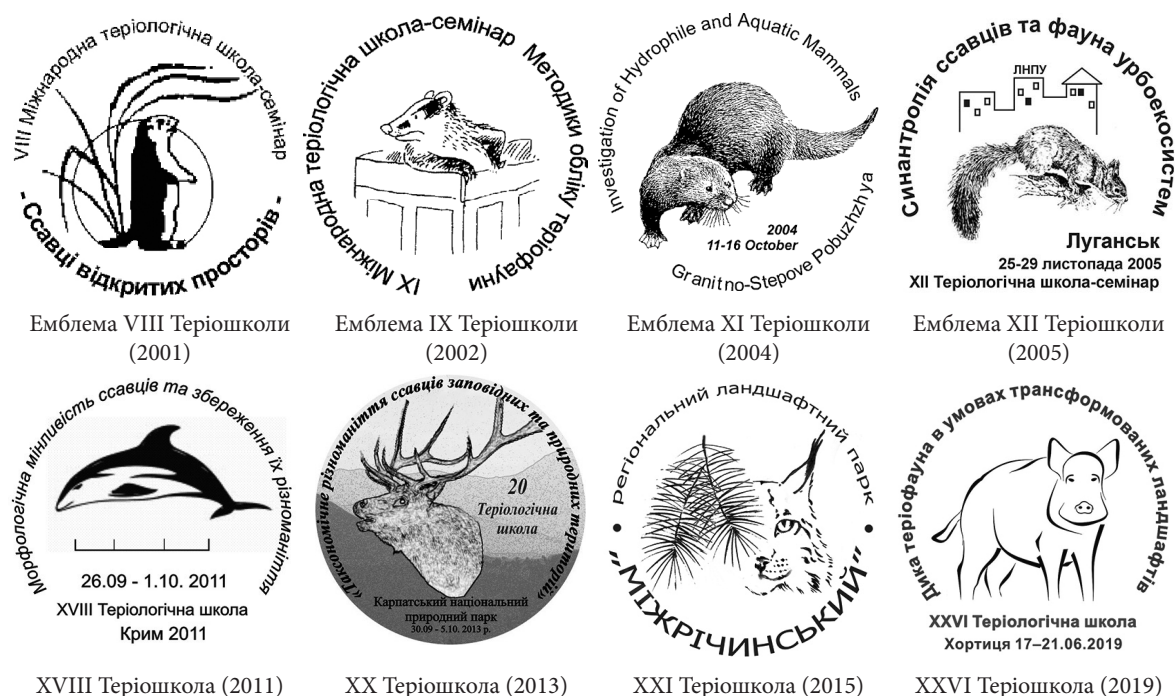


Рис. 4. Емблеми Теріологічних шкіл-семінарів різного часу із зображеннями видів-символів як ключових об'єктів місцевого біорізноманіття, видів-символів основної теми семінару або поточного року. Верхній ряд — логотипи 2000–2005 років (перші роки формування логотипів Теріюшколи), нижній ряд — приклади логотипів останнього десятиліття. Всі вони були представлені у трьох форматах: як емблеми, як наклейки та як плакати (за: Загороднюк 2007, з доповненнями).

Fig. 4. Emblems of Theriological schools-seminars of different times with images of symbol species as key objects of local biodiversity, symbol species of the main theme of the seminar or the current year. The top row includes logos from 2000–2005 (the first years of formation of logos for Therioschools), the bottom row presents examples of logos of the last decade. All of them were presented in three formats: as emblems, as stickers, and as posters (after: Zagorodniuk 2007, with additions).

Таким шляхом було обрано види для емблем подальших теріюшкіл: видра — для 11 теріюшколи «Дослідження гідрофільних угруповань ссавців» (Мигія, 11–16 жовтня 2004 р.), вивірка — для 12 школи «Синантропія ссавців та фауна урбоєкосистем» (Луганськ, 25–29 листопада 2005 р.), ліскулька (був варіант з еліомісом) — для 13 школи «Раритетна теріофауна: статус,

поширення, охорона» — (Кам'янець-Подільський, 9-13 жовтня 2006 р.), свиня — для 14 школи «Моніторинг фауни та дистанційні дослідження ссавців» (база «Екополіс», Чорнобиль, 24–28 вересня 2007 р.), мишівка — для 15 школи «Проблемні види ссавців: діагностика, поширення, екологія» (Канівський природний заповідник, 6–11 жовтня 2008 р.).

2.2. Символи вузькоспеціальних та регіональних робочих мереж

Серед символіки Теріологічної школи особливе місце посідають кажани. Значною мірою це пов'язано з тим, що чимало колег цікавляться питаннями біології й охорони кажанів (Загороднюк та ін., 1998) і регулярно проводять різні акції, пов'язані з цими тваринами. Зокрема, починаючи з 5-ї Теріошколи в Гайдарах (1998), ми щороку на Теріологічній школі-семінарі та поза нею проводимо акцію «Ніч Кажанів» і «позашкільні» семінари. Серед останніх — семінар з використання ультразвукових детекторів для спостережень за кажанами (Використання... 2000), конференція «Кажани Карпатського регіону» (Кажани... 2003), семінар для співробітників СЕС «Кажани і людина» (2009).

Ця активність, що починалася в рамках дослідницької групи «Український хіроптеро-логічний центр» (УХЦ), надалі (з 2001 р.) оформлено в секцію Українського теріологічного товариства з назвою «Український центр охорони кажанів» (УЦОК) (Загороднюк *et al.* 2005). Логотип групи — емблема зі стилізованим зображенням кажана. За час існування об'єднання (1998–2011) його учасники створили й поширили (зокрема завдяки співпраці з польськими колегами та з EUROBATs) низку постерів, буклетів та наклейок із зображеннями кажанів (окремі — накладом понад 1000 прим.). Логотип УЦОК залишився титульним зображенням на вебсайті УЦОК <http://kazhan.org.ua>.

Серед «тваринних» символів, пов'язаних з діяльністю наукових спільнот в Україні, у тому числі наукових і природоохоронних товариств і робочих мереж, варто згадати такі:

1) три орнітологічні журнали з відповідними логотипами — журнал «Беркут» (приватне видання), журнал «Бранта» (Збірник наукових праць Азово-Чорноморської орнітологічної станції), журнал «Troglodytes» (видає Західноукраїнське орнітологічне товариство); титульними зображеннями є, відповідно, беркут (*Aquila chrysaetos*), казарка (*Branta ruficollis*) та волове очко (*Troglodytes troglodytes*);

2) робоча група (мережа) «Вивчення птахів басейну Сіверського Дінця», які існує вже понад 20 років і проводить щорічні конференції та видає збірники наукових праць (Загороднюк 2013); логотип робочої групи — птах рибалочка (*Alcedo attis*), це лого у загальній версії та в емблемі однієї з конференцій представлено на рис. 5).



Рис. 5. Логотип робочої мережі «Вивчення птахів басейну Сіверського Дінця» (Автор Тетяна Шупова) та емблема ювілейної XX конференції «Дослідження птахів басейну Сіверського Дінця» (2013 рік, Луганськ, автор І. Загороднюк). Літери СД означають Сіверський Донець, птах рибалочка (*Alcedo atthis*) — один з характерних

видів птахів у фауні цього регіону. Праворуч — емблема Ужгородських ентомологічних читань з жуком-оленом (*Lucanus cervus*).

Fig. 5. Logo of the network Study of birds of the Siversky Donets basin (author Tetyana Shupova) and emblem of the XX jubilee conference Research on birds of the Siversky Donets basin (2013, Lugansk, author I. Zagorodniuk). The letters SD mean the Siversky Donets, the common kingfisher (*Alcedo atthis*) is one of the characteristic species of birds in the fauna of this region. On the right is the emblem of the Uzhhorod Entomological Readings with the European stag beetle (*Lucanus cervus*).

3) Українське товариство охорони птахів (УТОП, варіант ТОП-Україна) на своєму логотипі вмістило силует орлана-білохвоста (*Haliaeetus albicilla*) в польоті.

Врешті, більшість інших подібних об'єднань також включають у свою айдентику силуети або й повні зображення окремих видів. Як приклад, на логотипі Ужгородських ентомологічних читань (започатковано 2001 р.) і на сайті «Раритетна фауна Карпат» (започатковано 31 жовтня 2003 р., <http://lucanus.org.ua/>) розміщено зображення рогача великого, або жука-олена (*Lucanus cervus*) (рис. 5, праворуч).

2.3. Роки звірят в Україні

З 2008 року (XV Теріошкола в Канівському природному заповіднику) нами заплановано започаткувати акцію «Ссавець року», і першим таким «тотемом сучасності» обрано зубра — вид-символ охорони природи в Україні та всіх суміжних країнах, а надто Польщі, Білорусі та Російської Федерації. Цьому виду і питанням його охорони вирішено присвятити весь наступний рік, а надалі обирати інші знакові види. Вирішено щороку обирати символом року представника іншого ряду ссавців, створивши певне «звірине коло», проте без фіксованих видів, обираючи щоразу при потребі та бажанні інший вид. Ймовірними наступними видами пропонуються (за абеткою): бобер, борсук, вивірка, видра, вовк, вовчок, їжак, кажан, ласка, сарна, свиня, сліпак, ховрах.

Вибір зубра (для 2009 р.) пов'язаний з кількома факторами: 1) у Європі прийнято «План дій з охорони зубра в Європі» (2004); 2) аналогічний план дій створено в Україні (Крижановський 2007); 3) зубра знову внесено до Червоної книги України (проект видання 2009 року), при тому з категорією «зниклий у природі», що засвідчує неефективність формальної охорони; 4) на зубра як на мисливський вид з високими трофейними цінностями дотепер діють полювання під назвою «селекційних відстрілів», чому на думку всіх колег потрібно покласти край; 5) зубр — найбільший ссавець і загалом найбільша тварина фауни України, проте і він виявився вразливим (Парнікоза 2010).

Формами активності для років звірят запропоновано обрати:

- 1) підготовку тематичних сторінок на вебсайті Теріологічної школи;
- 2) підготовку прес-релізів для поширення інформації серед ЗМІ;
- 3) проведення фотоконкурсів та конкурсів дитячих малюнків;
- 4) проведення тематичних занять та лекцій, а також організацію локальних семінарів щодо дослідження та охорони знакових видів;
- 5) підготовку (або ініціювання) пам'ятної продукції про такі види у формі календарів, конвертів, наклейок, значків, пам'ятних монет.

На щорічних теріологічних школах-семінарах, які відбуваються переважно восени, пропонується робити підсумки такого року звірят, організовуючи відповідні круглі столи за схемою відпрацьованих нами акцій «Ніч кажанів», що урізноманітнить форми діяльності Теріошколи й дозволить привертати більшу увагу до потреб вивчення й охорони окремих видів, а через них — досліджень та охорони відповідних груп тварин в цілому.

Окрім того, Українське теріологічне товариство має на меті привернути увагу суспільства саме до дикої фауни, яка залишається переважно поза увагою, позаяк значну суспільну увагу приділено опікуванню тими видами, яким мало що загрожує на рівні популяцій, зокрема здичавілим хижим ссавцям (пси, коти), які несуть переважно загрози дикій фауні. Акцентування уваги на звірах року і накопичення подібної інформації в Інтернеті, у ЗМІ та в просвітницьких програмах дозволить покращити ставлення людей до дикої фауни і суттєво послабити ставлення людей до диких звірів як до ресурсів або загроз.

«Рік кажана» був супроводжений черговими (по суті щорічними) акціями циклу «Ніч кажанів в Україні» та випуском монети «Всесвітній рік кажана» (Загороднюк 2018).

2.4. Орнітологічні символи та акції Птах року

Одними з найпоширеніших є різноманітні «пташині акції», включно з класичними днями зустрічання прильоту з вирію і випускання з неволі птахів (звичайно на день жайворонка, 1 березня), змаганнями б'ордвотчерів за кількість виявлених птахів або знахідки високо раритетних видів, а останніми роками популярними «Роками птаха». В Україні роки птахів відзначають з середини 1990 років, обираючи об'єктом уваги все нові й нові види птахів (табл. 1).

Зміст «пташиних» акцій (за сайтом «Пернаті друзі»²) полягає в наступному: «...Протягом року до обраного виду прикута особлива увага — дослідникам важливо з'ясувати його чисельність, поширення, потреби й проблеми, а також якомога ширше розповісти про його життя в природі». Об'єктом такої уваги обирають вид, якого легко побачити в природі або й у синантропних місцях, що дозволяє максимально широко залучати аматорів та учнівську молодь до спостережень і поширювати серед них спеціальні знання. Сумарно в Україні проведено 27 річних акцій, що дозволило створити потужні «інформаційні поля» про 27 різних за систематикою та екологією видів птахів.

У галузі вивчення й охорони ссавців також популярними є тривалі акції циклу «Рік [певного виду] в Україні». При проведенні таких років звірят, що започатковані Українським теріологічним товариством і проводяться в рамках Теріологічних шкіл-семінарів, завдання більш «видоспецифічні», пов'язані насамперед зі зверненням уваги до потреби охорони тих чи інших видів, і лише в другу чергу поширення знань про них, оскільки загалом такі види є добре відомими (докладніше наступний пункт).

Таблиця 1. Роки птахів та роки звірів в Україні (за вебсайтами «Пернаті друзі» та «Теріологічна школа»)

Table 1. Years of birds and years of mammals in Ukraine (after web-sites Feathered Friends and Theriological School)

Рік та вид птаха	Рік та вид птаха	Рік та вид ссавця
1995 Сиворакша	2009 Ремез	2009 Рік Зубра
1996 Чайка	2010 Горобець польовий	2010 рік Видри
1997 Рибалочка	2011 Синиця блакитна	2011 рік Кажана
1998 Боривітер звичайний	2012 Одуд	2012 рік Кажана (міжнародний)
1999 Шпак звичайний	2013 Бджолоїдка	2013 рік Вовчка
2000 Лелека білий	2014 Серпокрилець чорний	2014 рік Борсука
2001 Ластівка сільська	2015 Пелікан рожевий	2015 рік Сарни
2002 Сова вухата	2016 Повзик	2016 рік Бобра
2003 Соловейко східний	2017 Канюк звичайний	2017 рік Їжака
2004 Посмітюха	2018 Припутень	2018 рік Вовка
2005 Вільшанка	2019 Грак	2019 рік Свині
2006 Синьошийка	2020 Горлиця звичайна	2020 рік Вивірки
2007 Вивільга	2021 Синиця чубата	2021 рік Ласки
2008 Жовна чорна		

3. Міжнародні дні та роки тварин

3.1. Міжнародні дні окремих видів

Існує дуже висока активність щодо днів звірят в усьому світі. Людина — сама представник класу ссавців і більшість свійських і домашніх тварин — також ссавці. Тому не випадково значна увага до ссавців формується в усіх цивілізаційних проектах теплового ставлення до об'єктів природи — від червоних книг до маскотів на логотипах різних торгових марок. Проте очевидно велика роль і у стосунку до акцій типу «днів тварин».

Нами для прикладу узагальнено відомості про акції циклу «дні» та «роки» певних видів стосовно ссавців (табл. 2) та безхребетних (табл. 3).

² Роки птахів на вебсайті «Пернаті друзі»: http://pernatidruzi.org.ua/ptakh_roku_v_ukraini.html

Таблиця 2. Міжнародні дні різних видів ссавців (за: Харчук 2020, з доповненням)

Table 2. International Mammal Days (by: Kharchuk 2020, as amended)

Дата	Пояснення
15 лютого	Всесвітній день китів. Метою якого є підвищення обізнаності про цих чудових істот. Щорічне свято було засновано в Мауї, на Гавайях, в 1980 р., щоби вшанувати горбатих китів, що пливають біля узбережжя. Це головна вітрина фестивалю китів Мауї.
27 лютого	Міжнародний день полярного ведмеда відзначається щороку щоби підвищити обізнаність про стан збереження білого ведмеда. Започаткований неприбутковою організацією «Polar Bears International».
22 березня	Міжнародний день тюленів проводиться щорічно і спрямований на підвищення обізнаності щодо проблеми незаконного полювання на тюленів. Однією з перших організацій, заснованих для припинення комерційного полювання на тюленів, був Канадський міжнародний фонд захисту тварин (IFAW).
16 квітня	День порятунку слонів заснований Фондом реінтродукції слонів. Метою є підвищити обізнаність про небезпеки, з якими стикаються слони у світі.
17 квітня	День вдячності рукокрилим започаткований Міжнародною організацією охорони рукокрилих, яка була заснована в 1982 р. групою вчених, заклопотаних рукокрилими нашої планети. Вчені виявили, що кажани важливі для того, щоби підтримувати природу в рівновазі.
27 квітня	Всесвітній день тапіра був заснований з метою захисту всіх представників цього зникаючого виду від вимирання. Вони населяють ліси або джунглі, що робить їх особливо вразливими до вирубки лісів.
27 травня	Всесвітній день видри заснований Міжнародним фондом виживання видр. Усі 13 видів видри у всьому світі все ще занесені до Червоного списку.
21 червня	Всесвітній день жираф заснований Фондом збереження жираф. Збереження та захист диких тварин уже давно стоїть на порядку денному. Жирафи, перебувають під загрозою через низку факторів, включно з браконьерством і знищенням їхніх екосистем і середовищ існування.
29 липня	Міжнародний день тигра проводиться щорічно для підвищення обізнаності щодо збереження тигра. Започаткований 2010 р. на Петербурзькому саміті щодо збереження тигрів.
4 серпня	Міжнародний день димчастого леопарда — це день міжнародної обізнаності про цих тварин. Організаторами є Лорен Емос та Ден Кемп, двоє охоронців хижих тварин з парку диких тварин Howletts у Кенті, які щодня працюють із цим сором'язливим та невловимим видом.
8 серпня	Міжнародний день котів відзначається щороку. Започаткований 2002 р. Міжнародним фондом захисту тварин.
10 серпня	Всесвітній день лева був заснований компанією Big Cat Rescue. Причина заснування дуже серйозна: чисельність левів різко зменшилася до того, що вид поміщений до списку зникаючих.
12 серпня	Всесвітній день слонів присвячений збереженню та захисту слонів у світі. Задуманий 2011 р. канадськими кінорежисерами Патрісією Сімсом та Майклом Кларком.
22 вересня	Всесвітній день носорога. У 2010 р. було очевидно, що тяжке становище носорога не відомо людям у всьому світі. Люди здебільшого не знали, наскільки ми близькі до повного вимирання носорогів. Тому WWF-South Africa оголосила Всесвітній день носорога.
4 жовтня	Всесвітній день тварин спрямований на привернення уваги людства до прав тварин та їхнього добробуту. Він щорічно відзначається у день свята Франциска Ассізі, католицького святого, покровителя тварин.
23 жовтня	Щоби підвищити рівень обізнаності про становище знакових видів, дванадцять країн Азії, де проживає кішка, оголосили 23 жовтня 2014 р. Міжнародним днем снігового барса.
24 жовтня	День прісноводних дельфінів. Оголошений на «Семінарі з питань створення заповідних територій для прісноводних китоподібних» у Східному Калімантані, Індонезія в жовтні 2009 р.
29 листопада	Міжнародний день ягуара запроваджено в березні 2018 р. щоби привернути увагу до необхідності збереження оселищних коридорів ягуарів та їхніх середовищ існування.
4 грудня	Міжнародний день гепарда започаткований засновницею Фонду збереження гепардів, Лорі Маркер.
14 грудня	День мавпи. Започаткований 2000 р. художниками Кейсі Сурдом та Еріком Міллікінім, коли вони були студентами мистецтва в Мічиганському державному університеті.

Безхребетні тварини також не раз ставали об'єктами спеціальної уваги, надто комахи, серед яких є чимало примітних видів (великі, яскраво забарвлені, з чудернацькими морфологічними структурами тощо). Тому комахи нерідко стають об'єктами колекціонування або й живих експозицій як у приватній сфері, так і в просвітницьких центрах, зокрема й музеях, де комахи віддавна посідають чільне місце в експозиціях. На початку 20 ст. світ переживав бум з колекціонування комах, надто метеликів, що було захопленням багатьох заможних людей, колекції яких і досі зберігаються в музеях світу. Перетворення образів комах та інших безхребетних на предмети мистецтва — монети, марки тощо, святкування днів тварин — це одні з багатьох способів досягти кращої обізнаності людей про деякі окремі групи тварин. Приклади таких днів і акцій наведено в табл. 3.

Таблиця 3. Дні безхребетних тварин згідно з різними джерелами

Table 3. Days of invertebrate animals according to various sources

Дата	Пояснення
14 березня	Національний день метеликів (США) (National Butterflies Day)
14 березня	Національний день павуків (США) (National Spider Day)
20 травня	Всесвітній день бджіл (World Bee Day)
6 червня	Всесвітній день комах (World Insect Day)
9 червня	День коралового трикутника (Coral Triangle Day), присвячений усім мешканцям коралових рифів
III тижд. червня	Тиждень обізнаності про комарів
21–27 червня	Всесвітній тиждень комах (дата плаваюча, наведено для 2021) (World Insect Week)
5 серпня	День устриць (Великобританія та США) (Oyster Day)
III субота серпня	Міжнародний день медоносних бджіл (National Honey Bee Day)
8 жовтня	Всесвітній день восьминогів (World Octopus Day)
8–12 жовтня	Міжнародні дні уваги до головоногих (International Cephalopod Awareness Days)
23 жовтня	Всесвітній день їстівних комах (World Edible Insect Day)

3.2. Популярні в Україні міжнародні дні тварин

Розглянемо як приклади чотири найвідоміші у світі й Україні події, пов'язані з концентрацією уваги людей на потребах підтримки й охорони тих чи інших тварин або з формуванням традицій, які загалом сприяють приязному ставленню людей до тварин. Три з них пов'язані з фенологією (день бабака, день птахів, ніч кажанів, день тварин). Одним із найвідоміших днів, присвячених тваринам, є Міжнародний день птахів. Інформація загалом є дуже популярною, добре описаною у вікіпедійних джерелах і регулярно підтримується мас-медіа. Такі феносвятка є предметом дослідження ентобіологів (напр. Lantz & Turner 2003).

День Бабака (день Їжака) відзначається 2 лютого. Свято стало відоме як популярна традиція в США, проте первинно вона сформувалася в Європі, де цей день називали Candlemas — «Днем свічок». Згідно з прикметою, якщо 2 лютого погода була ясною і сонячною, друга половина зими буде холодною. Цього дня освячені свічки роздавали людям, щоби ті захищалися від зими³. Свято має давню історію, яку пов'язують з Давнім Римом, де 2 лютого відмічали День їжака, коли за поведінкою розбудженого їжака складали метеопрогноз на підставі чого, чи бачив він свою тінь (якщо бачив, то лякався її і ліз досипати). Цю традицію зберігали різні народи. За виданням «Міфи України» (Булашев 2003), в Україні «Байбак на Стрітіння перекидається на другий бік, а на Явдохи (1 березня за старим стилем) свисне вперше і знов засне, якщо холодна погода. А коли погода тепла, то встає і починає походжати (Старобільський повіт)». У північній Німеччині, вихідці з якої заселяли Пенсильванію, у цей час від зимового

³ Відомо, що християни східного обряду того ж календарного дня, але за старим стилем, — тобто, на Стрітіння (15 лютого) — теж святять свічки: за сайтом «Українські традиції», в цей день українці освячують воду та воскові свічки; його відзначають через 40 днів після Різдва. На Стрітіння зима іде туди, де було літо, а літо — де була зима.

сну прокидався борсук. У Північній Америці, де немає їжаків та борсуків, роль метеоролога перейшла до бабака, який і став метеорологом на Стрітіння: у Пенсильванії бабак лісовий (*Marmota monax*) звичайно прокидається саме на Стрітіння (2 лютого). Перша згадка про День Бабака датована 1841 роком. За цей час (статистика з 1886 р.) передбачення бабака Філа збулися рівно у 50 % випадків, попри це традиція захоплює американців, і щороку 2 лютого в Панкстоні у присутності тисяч глядачів рівно о 7:25 ранку Філа витягають із нори, і він робить свій прогноз⁴. Подія набула значної популярності у світі завдяки голлівудській романтичній комедії «День бабака» (1993). Завдяки львівським і харківським зоологам ця традиція 2009 року прийшла і в Україну, що додало популярності бабаку як мешканцю степів.

Міжнародний день птахів — свято природи, яке відзначається щороку 1 квітня. В Україні здавна відоме як День жайворонка, який відзначали за старим стилем 9 березня (за новим 22 березня). Це одне з весняних свят, яке присвячувалось зустрічі Дня весняного рівнодення. Вважали, що саме цього дня з Вирію повертаються птахи і самими першими прилітають жайворонки. У селах традиційно випікали обрядове печиво «жайворонків» у вигляді пташок, з якими діти потім вибігали на вулицю та закликали весну. Цей день ще відомий як Сорок святих, який теж перегукується з Днем птахів. За переказами літніх людей, у цей день прилітають першими сорок жайворонків, також що пташка сорока буде гніздечко і кладе рівно 40 гілочок. У різних регіонах України печиво називали різними пташками: соловейчиками (Чернігівщина), жайворонками (Київщина, Полтавщина, Луганщина та ін.), качечками (Житомирщина), зозульками (Рівненщина), гусками (Волинь)⁵. Історія міжнародного дня йде від 1 квітня 1902 року (за старим стилем — 19 березня), коли 11 європейських держав підписали Міжнародну конвенцію з охорони птахів, корисних у сільському господарстві (*International Convention for the Protection of Birds Useful to Agriculture*) (Міжнародна... 1903). В Україні День птахів вперше відзначили 1928 року, до чого активно закликав й журнал «Український Мисливець і Рибалка» (розвішування шпаківень, випуск невільних птахів тощо). Відтоді День птахів — не просто річниця Конвенції, але й потужна просвітницька та природоохоронна акція. У США День птахів започатковано як святкування дитячого свята в травні 1894 року. Популярність набув також Всесвітній день перелітних птахів (World Migratory Bird Day), його відзначають двічі на рік — у II суботу травня та жовтня.

Міжнародна (Європейська) ніч кажанів (*European Bat Night*) — визначна подія, започаткована нашими польськими колегами і широко підтримана угодою EUROBATs (Угода про охорону популяцій кажанів у Європі), що діє в рамках Боннської конвенції про мігруючих тварин. Історія свята в Європі починається з 1997 року, коли до акцій долучився секретаріат EUROBATs, зацікавлений у підвищенні екологічної свідомості населення щодо збереження кажанів та в розвитку міжнародної співпраці в цьому напрямку. Первинна офіційна дата — ніч із 20 на 21 вересня, згодом частина країн стала проводити акції на початку вересня або й наприкінці серпня. Акція проводиться в Україні з осені 1997 р., коли нами було організовано тематичні екскурсії та круглі столи під назвою «Ніч кажанів в Україні» у форматі екскурсійних занять у Голосієво та Пирогово під Києвом та в рамках роботи V Теріологічної школи та біостанції «Гайдари» Харківського університету (Загороднюк 2018). До таких акцій організатори готували (й тепер готують) велику кількість різноманітного роздаткового матеріалу — календарі, листівки, наклейки, диски, проводять тематичні сесії та демонстраційні

⁴ Цікаво, що попри очікувану статистичну величину «вгадувань» у 50 % (аналіз 530 прогнозів у 33 місцях прогнозування бабаками) були окремі бабаки, які вгадувати або, навпаки, помилялися у 70 і більше % випадків; у кожній такій групі лідерів було по три бабаки (Ross et al. 2021).

⁵ Видатна українська вчена — зоолог, еколог та музеолог Євдокія Решетник — початок своєї наукової діяльності пов'язала з жайворонками; символічно, що вона народилася на День Явдохи, 1 березня (за старим стилем) і у Кошманівському р-ні Полтавської області (місце її народження) саме в цей день святкували Прихід весни, пекли жайворонків (або ластівок) — за спогадами її сина (Коробченко 2016).

обліки кажанів з використанням ультразвукових детекторів. Схему проведення акції «Ніч кажанів» для фахівців та аматорів описано в матеріалах VIII Теріошколи, що проходила 2001 р. в заповіднику «Провальський степ» (Загороднюк, 2005). Авторами та нашими колегами з Кам'янця-Подільського, Львова, Харкова та Ужгорода, Києва та Луганська набуто значний досвід проведення акцій для різних цільових груп — студентів природничих спеціальностей, небайдужих містян, екотуристів, відвідувачів природничих музеїв, зоологічних парків тощо (Голенко 2010 та ін.).

Всесвітній день тварин (*World Animal Day*) відзначають щороку 4 жовтня. Це міжнародний день, що відзначається з метою привернення уваги людства до прав тварин і їхнього добробуту. Історія цього дня починається з 1925 року, коли його вперше організував у Берліні німецький письменник і зоозахисник Генріх Циммерманн. Спочатку він проводив день 24 березня, але з 1929 року переніс його на 4 жовтня. Циммерманн активно поширював свою ідею, і 1931 року міжнародний конгрес прихильників руху захисту прав тварин, який проходив у Флоренції (Італія), одноголосно оголосив 4 жовтня всесвітнім днем тварин. Дата 4 жовтня була вибрана не випадково, адже це день пам'яті Франциска Ассізького (помер 3 жовтня 1226), який вважається у католиків покровителем тварин (The origin... 2018). У багатьох країнах, зокрема в Нідерландах, Австралії, Фінляндії та інших країнах свято відзначається на державному рівні.

4. Способи привернення уваги (пасивні)

4.1. Загальні положення

Розглянемо основні способи привернення суспільної уваги, включно з увагою науковців, аматорів та потенційних відвідувачів музеїв і користувачів інтернет-ресурсів, у тому числі: 1) створення вебсторінок та ведення інших медійних проєктів (включно з каналами в соцмережах); 2) проведення акцій типу «тварина року» або «день кита» чи «ніч кажанів» науковими і природоохоронними товариствами й природничими музеями»; 3) виготовлення пам'ятних монет чи медалей та іншої атрибутики із зображеннями рідкісних і загалом знакових тварин; 4) тварини-символи на гербах, логотипах тощо.



Рис. 6. Плакат «Міжнародна ніч кажанів» з акції в Ужгороді 2016 р. (ліворуч) та Логотип Всесвітнього дня тварин (праворуч, Вікіпедія, ліцензія CC).

Fig. 6. Poster *International Bat Night* from the action held in Uzhgorod in 2016 (left) and the Logo of the World Animal Day (right, Wikipedia, CC license).

4.2. Тематичні вебсторінки на сайтах природничих музеїв

Прикладами є: сайт «Пернаті друзі», сторінки про різні групи тварин на сайті ННПМ.

Загалом на зоологічному розділі сайту ННПМ на сьогодні є 15 статей про окремі систематичні групи тварин, в т. ч. 9 груп безхребетних («Найпростіші», «Губки», «Кишковопорожнинні», «Черви», «Членистоногі», «Молюски», «Голкошкірі», «Погонофори та асцидії», «Комахи»)

та про 6 груп хордових («Хордові», «Риби», «Земноводні, або амфібії», «Плазуни, або рептилії», «Птахи», «Ссавці»). Серед прикладів тематичних сторінок останнього часу — дві сторінки, підготовлені за нашою ініціативою:

- Ссавці (Mammalia) (автори І. Загороднюк та С. Харчук)

<http://museumkiev.org/zoo/mammalia.html>

- Гігантські жуки світу (автор К. Очеретна)

<http://museumkiev.org/zoo/megabeetles.html>

Важливим розділом сайту ННПМ є й «Нариси з екології тварин», створені за ініціативою Є. Писанця, які включають 4 матеріали: «Білий горобець. Відхилення у забарвленні, альбіноси, меланісти», «Ропуха сіра і ропуха зелена», «Кажани — звірі в польоті. Екологічна ніша», «Кроти та сліпаки. Екологічна ніша». Такі матеріали суттєво підвищують інтерес аматорів до веб-ресурсу, зокрема й природничого музею та самих об'єктів опису. А враховуючи, що ця інформація є більш академічною і загалом іншою, ніж на популярних ресурсах (зокрема й Вікіпедії), такі інформаційні блоки є важливим компонентом у політиці привернення уваги загалу до дикої природи (Загороднюк 2015).

Так само важливими для привернення уваги загалу до тваринного світу є різноманітні чеклісти, зокрема й списки назв тварин та огляди складу фауни (Харчук 2019). З 2020 року на сайті ННПМ створено розділ «Контрольні списки флори і фауни»⁶. Переліки родин, родів і видів кожної систематичної групи рослин або тварин, вивірені та узгоджені з іншими чеклістами, є відправною точкою будь-якого обліку й аналізу флори або фауни. Ідея їх створення відповідає положенням Конвенції про біологічне різноманіття, а надто її ключової програми, що має назву *Глобальна таксономічна ініціатива* (Загороднюк & Різун 2012). У кожному такому списку є унікальні види — рідкісні, загрожені, ендеміки та види інших категорій раритетності, і такі види становлять особливий інтерес для загалу.

Для прикладу, серед ссавців у складі фауни України вершину списку раритетів (першу п'ятірку) посідають: *Desmana moschata*, *Lutra lutra*, *Monachus monachus*, *Mustela lutreola*, *Spermophilus citellus* (Загороднюк 2008). До них варто додати види, які в Європі зустрічаються тільки в межах України, зокрема сліпаки піщаний та подільський, *Spalax arenarius* et *S. zemni* (Коробченко & Загороднюк 2009). Саме у стосунку до таких видів (а також окремих підвидів, що мають ізольовані ареали) і важливо розвивати природоохоронні ініціативи, оскільки їх втрата означатиме втрату унікальної частини фауни. Як приклад, в Білорусі наразі реалізується проект, підтриманий багатьма національними та міжнародними організаціями (включно з ЄС та ПРООН), що має назву «Супергризун» і присвячений пошуку популяцій і охороні місцезнаходжень трьох рідкісних гризунів — політухи, ховраха і хом'яка (*Pteromys*, *Spermophilus*, *Cricetus*), що здійснює ГО «Ахова птушак Бацькаўшчыны»⁷. Власне цим трьом об'єктам уваги присвячено низку тематичних вебсторінок і відеоматеріалів, що дозволяє популяризувати ідеї їх охорони, зокрема на вебсайті зазначеної організації на сторінці «Хом'як, суслик та політуха: врятувати супергризунів!».

4.3. Нумізматична та фалеристична продукція

Використання зображень тварин на ювілейних і пам'ятних монетах та медалях є давньою традицією, починаючи з зображень дельфінів на монетах Ольвії (Фісун 2011).

Огляд монет можна знайти у статті «Монети України із зображеннями ссавців» (рис. 7). Поміж іншого важливо відмітити дві особливості: 1) наявність очевидної уваги до видів раритетних, внесених до Червоної книги України, та видів тотемної групи, знакових в культурі й історії України (в усіх випадках мова йде про переважно найбільших представників

⁶ Адреса сторінки: <http://museumkiev.org/public/checklists/checklists.html>

⁷ Ініціатива «Хом'як, ховрах і політуха — білоруські супергризуни» розвивається в рамках проекту «Залучення громадськості до екологічного моніторингу і поліпшення управління охороною довкілля на місцевому рівні». Адреса сторінки про ці об'єкти уваги: <https://ptushki.org/tag/supergryzuny>.



Рис. 7. Реверси монет України з різних серій — «Тварини Червоної книги України», «Фауна в пам'ятках культури України» та ін. (за: Загороднюк 2019); нижній ряд — кольорові монети.

Fig. 7. Reverses of coins of Ukraine from the series *Animals from the Red Data Book of Ukraine*, *Fauna in the cultural monuments of Ukraine* and other (by: Zagorodniuk 2019); bottom row presents colored coins.



Рис. 8. Пам'ятна монета, присвячена відомому чеському колеоптерологу Антоніну Флейшеру. Основа ентомологічного зображення — жук-олень, або рогач звичайний (*Lucanus cervus*) (за: Barshteyn 2020).

Fig. 8. Commemorative coin dedicated to the famous Czech coleopterologist Antonin Fleischer. The basis of the entomological image is the stag beetle (*Lucanus cervus*) (after: Barshteyn 2020).

теріофауни); 2) монети, а надто колекційна група монет, стали однією із важливих форм суспільної уваги до важливих тем, а надто теми збереження біотичного різноманіття і безцінної природної спадщини (Загороднюк 2019).

При тому важливим аспектом у монетарній політиці є не так сама увага до фауни, але й стала тенденція до її зростання. Важливий подібний приклад дає історія одного британського банку, який, маючи на своїй емблемі зображення вивірки, започаткував і підтримував величезну кількість акцій з підтримання в містах осередків існування вивірок і загалом дикої фауни.

Цінний огляд медалей та медальйонів із зображеннями комах (та ентомологів) представлено у статті В. Барштейна (Barshteyn 2020). Серед інших так є й найбільша комаха (за розмірами імаго) у фауні України — жук-олень (*Lucanus cervus*) (рис. 8).

Одним із важливих способів поширення знань були й дотепер залишаються друковані мініатюри, які видаються у форматі етикеток для сірникових коробок, поштових марок, конвертів або різноманітних наклеюнок. Всі вони є об'єктами колекціонування, а тому їхня цінність одночасно означає увагу до зображень, нерідко супроводжених відповідними підписами-поясненнями — як стосовно назв об'єктів (нерідко назви й латиною), так і подій і дат, пов'язаних з ними. Огляд фауністичної філуменії радянської доби з відповідними ілюстраціями представлений в останньому випуску Природничої музеології (Панахид 2019). Власне, такі зображення і є популяризацією знань, у тому числі й щодо вимерлих, загрожених та рідкісних видів, видів-ендемів, міжнародних днів птахів тощо.

4.4. Палітурки видань із зображенням видів-символів

Важливо пам'ятати про те, що видавнича діяльність — це завжди поширення знань (Пелікан 2008). І це стосується не тільки довідкових видань чи інформаційних буклетів. Це явище поширюється на всі елементи видавничої діяльності, від наповнення текстами до ілюстрацій та обкладинок видань.

У практиці видань УТТ на обкладинках часописів практикується поміщати щоразу нові зображення. Так, на «Теріологічних бюлетенях» такими є логотипи чергових теріологічних шкіл, матеріали яких становлять відповідні випуски *Novitates Theriologicae* (Загороднюк 2007). Натомість, практика підготовки видань серії «Праці Теріологічної школи» (ПТШ) — це використання фотозображень ссавців. Спочатку це були «стихійно» обрані картинки, часто з доступних в Інтернеті: напр. силует кажана на обкладинці першого випуску з назвою «Ніч кажанів в Україні» (стилізації з випадково знайденого зображення), рисунок рисі на палітурці вип. 2 щодо «бернських» ссавців (рисунок Кандакова), вухань австрійський на обкладинці вип. 3 з керівництвом для польових досліджень кажанів (вперше — як оригінальне фото, зроблене О. Титовим з кажана, якого утримував автор), кондаківські рисунки хохулі та «садової» соні на тематичних випусках 4 (про хохулю на Дінці) та 5 (визначник дрібних ссавців), силует



Рис. 9. Звірята на обкладинках видання «Праці Теріологічної школи» різного часу. Зображення були маркерами видань і в частині випадків відповідали логотипам тогорічних конференцій та акцій циклу «Ссавець року». Нижній ряд — приклади обкладинок журналу Беркут (за сайтом журналу).

Fig. 9. Animals on covers of the *Proceedings of the Theriological School* of different times. The images of animals were markers of separate volumes and in some cases corresponded to the logos of respective conferences and actions of the cycle *Mammal of the Year*. Bottom row: examples of covers of the journal *Berkut* with bird images (according to the journal's website).

сарни на палітурці випуску 7 (вільне зображення з Інтернету), голова вовка на випуску 8 щодо синантропії дикої фауни (історія зображення невідома, з мережі), нарешті повномасштабне оригінальне зображення — горностай — на палітурці вип. 9 (фото О. Бронскова). В цьому ряду тільки випуск 6 був ширшим за теріологічну тематику (фауна печер), тому й зображення на палітурці було «підземним» — рисунок нашої колеги Катерини Герус — стилізоване зображення великої кришталевої печери, в якій є маленький силует спелеобіолога.

Власне, цей перший «дожурнальний» період видання завершився формуванням власного стилю в оформленні палітурки — розміщення на прикорінцевій частині логотипу товариства, а в нижній частині сторінки — світлини, яка відображає основний посил — головну тему видання або символ року (рис. 9). Такою світлиною стало оригінальне фотозображення одного з відомих видів ссавців, представлених у фауні України, при тому зображення з фіксованим місцем на макеті і усталеного розміру (110x140 мм), із зазначення виду і автора зображення на звороті титульної сторінки.

Таку практику з розміщенням світлин мають чимало природничих видань, проте зображення найчастіше стосується не виду-символу, а колекції редакції або одного з об'єктів, які описані в одній з поточних статей відповідного випуску. В Україні таким виданням з 2006 року став журнал «Беркут» (Український орнітологічний журнал), а з 2020 року — «ZooDiversity». Так, на обкладинці журналу «Беркут» першим зображенням (том 15 за 2006 р.) став білий побережник (фото В. Грищенка), і надалі це стало традицією. Наприклад, на обкладинці «Беркуту» за 2010 р. (том 19) вміщено зображення гуся, у випусках за 2014 р. (том 23) — зображення вівсянки (вип. 1) та плавунчика (вип. 2), у випуску 2 за 2017 р. (том 27) — водяна курочка, у наступному вип. 1 за 2018 (том 27) — журавлі.

5. Ефективні варіанти реалізації ідей

5.1. Тварини року у природничих музеях

Привернення уваги до дикої фауни визнано важливою задачею в багатьох країнах. Так, в Угорському природознавчому музеї в залі тимчасових експозицій 2018 рік був присвячений Роком Сліпака («земляного песика»). Зал містив значну кількість спеціально підготовлених матеріалів, від опудал і тривимірних моделей розміщення підземних ходів до фотостендів, моніторів з фільмами і численних роздаткових матеріалів — буклетів, наклею тощо. Фото з цієї виставки представлено на рис. 10.

Важливим є створення тематичних виставок. Такого досвіду в Україні небагато, але й той, що є, ніяк не пов'язаний з видами-символами. Невеликий, але загалом позитивний досвід у наших природничих музеях здобуто з великими ссавцями, надто мамутами. Останнім прикладом є відкриття у Львові 2019 року експозиції «Льодовиковий період», на основі якої започатковано інтерактивну «Школу льодовикового періоду».

Зодіакальні серії та лунарні календарі. Знаки зодіаку — це певні рівні відрізки, на які за певною системою поділено річний шлях Сонця небосхилом. Поняття зодіаку відоме з часів вавилонської астрономії (Britton 2010). Люди здавна використовували систему солярних та лунарних позначень для цих знаків зодіаку (Spinden 1916), зокрема використовували і тваринну символіку. Наприклад, китайський зодіак широко поширений в ряді країн Східної Азії та пов'язує відповідний рік з певною твариною і її атрибутами. Загалом є ціла система різних позначень, які використовуються в міфологічних віруваннях, що мають певне відношення до анімізму. Кожному знаку приписують певні властивості тварини, яка, власне, є покровителькою певного знаку.

Загалом святкових днів року є чимало, більшість з них походить з язичницьких часів, і не лише від давніх слов'ян. Є, зокрема, і зодіакальні знаки зі своїми періодами, зокрема у індіанців



Рис. 10. Кілька кадрів із Угорського природознавчого музею в Будапешті: тематична експозиція «Рік сліпака в Угорщині» (фото І. Загороднюка, 9.05.2018).

Fig. 10. Some shots from the Hungarian Natural History Museum in Budapest: thematic exhibition *The Year of the mole rat in Hungary* (photo by I. Zagorodniuk, 9 May 2018).

Північної Америки (Vogt 1952) коло звірів має назву «Земна мережа» і складається з Сокола, Бобра, Оленя, Дятла, Лосося, Ведмеда, Ворони, Змії, Сови, Гуся, Видри і Вовка⁸. Так лунарна плеяда включає суто зоологічні об'єкти, що відрізняє її від астрономічної плеяди Старого Світу, і всі вони відповідають реально існуючим у природі родам тварин. Це однозначно тотемні образи: вони несуть не лише графічну інформацію (пізнаваність тощо), але й характеризують певні індивідуальні особливості або є певним еталоном для їх формування. Так само і у зодіакальній системі майя, що мали свою систему тотемних вірувань (McIvor 2012).

Тематичні роки звірят, започатковані Теріологічною Школою, як й інші подібні роки (напр. Птах року), містять свою власну анімалістичну символіку, спрямовану на поширення певних знань. Проте в низці випадків вони узгоджені з більш відомими лунарними або солярними об'єктами і до певної міри є їх аналогами з місцевих фаун. Наприклад, 2019 рік, визначений теріологами як Рік Свині (*Sus scrofa*), збігся за цим об'єктом зі Східним календарем, а 2020 рік, що за Східним календарем був роком пацюка, нами відзначався з символікою більш привабливого місцевого представника гризунів — вивірки (*Sciurus vulgaris*).

⁸ <https://zodiac.kiev.ua/articles/horoscopes/goroskop-severo-amerikanskikh-indejtsev>



Рис. 11. Лунарні тотеми Північно-Американських індіанців — популярні образи серед любителів давніх природних знань та містицизму. Рисунок з вебсайту *Whatismyspiritanimal* (<https://bit.ly/3uAzvo3>)

Fig. 11. Lunar totems of the North American Indians are popular images among lovers of ancient natural knowledge and mysticism. Picture from the website *Whatismyspiritanimal* (<https://bit.ly/3uAzvo3>).

Лунарна символіка є надзвичайно популярною серед загалу і завжди є бажаним об'єктом для відтворення у різних образах — на малюнках, в сувенірах, на монетах, в принтах тощо. Очевидно, що вони можуть бути дуже ефективними аттрактами для різних аудиторій до природничих знань і по суті можуть бути їхніми маркерами, тобто маскотами (рис. 11).

5.2. Просторові ресурси — стіни сходів

Сходи музеїв — одне з можливих місць розташування маскотів та виставок циклу птах / комаха / рослина року або день бабака / кита / жайворонка тощо. Один з переходів можна зробити «календарем» подій. Галереї визначних діячів (рис. 12) або сторінки з історії музеїв без втрати значимості можуть бути переміщені на один зі стендів, що вивільнить великий простір, ефективний для дизайнових проєктів. Диференційована подача з огляду на тривалість експозицій. Ідея в стилі календаря може бути постійною і займати один проліт. наступним може лунарний цикл, далі — тварина або рослина або мінерал року (з відповідними розгорнутими стендами на тематичних поверхах), далі — день певного створіння (напр., стенд до Дня бабака).



Рис. 12. Фрагменти сходової частини музею (сходи ННПМ), оздоблені портретами і біографіями визначних дослідників. Подібні простори принаймні частково можуть бути задіяні в оформлення просвітницьких акцій стосовно видів-символів, зокрема про поточні роки чи дні уваги до тих чи інших видів живого (напр. День бабака, Рік кажанів, Міжнародний день птахів тощо).

Fig. 12. Fragments of the staircase of the museum (stairs of the National Museum of Natural History), decorated with portraits and biographies of prominent researchers. Such spaces can be at least partially used in the design of educational campaigns on symbol species, in particular on ongoing years or days of species (e.g., Marmot Day, Bat Year, International Bird Day, etc.).

До таких проєктів можна залучати мистецьку молодь за аналогією з практиками створення муралів, панно тощо. Проте найпростішим і ефективним шляхом може бути збереження стилю, проте заміна портретів діячів музейної справи на світлини або рисунки відповідних календарних подій або переможців конкурсів різних років.

5.3. «Разові» просвітницькі акції

Будь-який музей — це завжди готова для розвитку акцій «площадка», де і базова діяльність колективу, і обсяг музейного простору, і наявність зацікавлених відвідувачів створюють ключову тріаду акційного успіху, надто в царині просвітництва і поширення знань. І такі акції

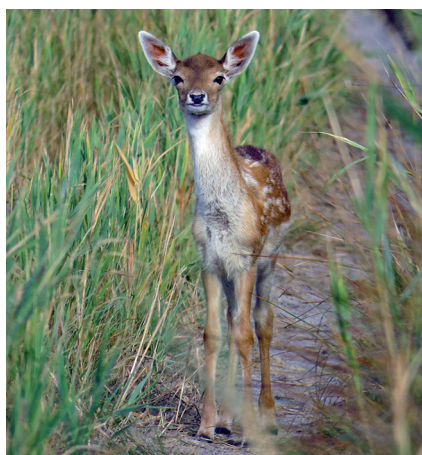


Рис. 13. Фото для обкладинки тому 19 журналу *Праці Теріологічної школи* — один із переможців фотоконкурсу 2019 року: *Dama dama* (автор Т. Турейська).

Fig. 13. Photo for cover of volume 19 of the *Proceedings of the Theriological School* as one of the winners of the photo contest 2019: *Dama dama* (by T. Tureiska).



Рис. 14. Церемонія нагородження переможців конкурсу «Вікі любить Землю 2017» у Національному науково-природничому музеї, 7.10.2017. Співробітниця музею Ю. Комар має вступне слово від господарів. Фото: А. Кондратюк, Wikimedia, CC.

Fig. 14. Awards ceremony of winners of the contest *Wiki Loves Earth 2017* at the National Museum of Natural History, 7 October 2017. Museum employee Julia Komar giving an introductory speech on behalf of the hosting organisation. Photo by A. Kondratyuk, Wikimedia, CC.

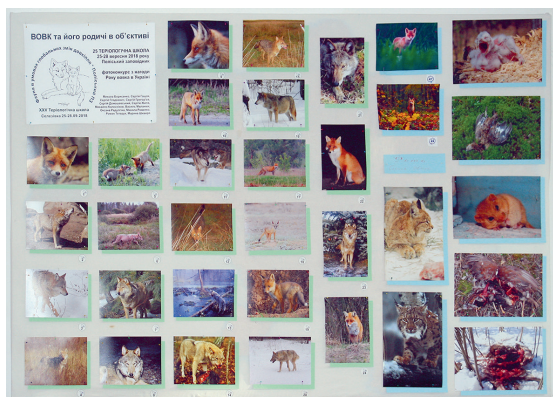


Рис. 15. Загальний вигляд стенду зі світлинами на фотоконкурсі «Вовк та його родичі», що проходив в рамках 25 Теріюшколи в Поліському природному заповіднику 2018 р. (за: Пархоменко 2019). Внизу — епізод фотоконкурсу «Свиня дика та її родичі», що проходив в рамках роботи 26 Теріюшколи на острові Хортиця 2019 р. (за: Очеретна *et al.* 2019).

Fig. 15. General view of the stand with photos at the photo contest *The wolf and its relatives*, which took place during the 25th Therioschool in the Polissian Nature Reserve, 2018 (after: Parkhomenko 2019). Below is an episode of the competition *Wild boar and its relatives*, which took place as part of the 26th Therioschool on Khortytisia Island in 2019 (by: Ocheretna *et al.* 2019).



можуть бути найрізноманітнішими — від презентацій переліченої вище колекційної і тематичної атрибутики (марки, монети, значки, логотипи, конверти) та окремих творів (книги, фільми, фотогалереї) до широких інтерактивних акцій — конкурсів, квестів, круглих столів, семінарів, шкіл, майстер-класів тощо.

Досвід ННПМ найбільш яскравий в царині проведення широких інтерактивних акцій, прикладами яких є вікіконференція «Пишемо про музеї» (2016), вікіпрезентація «Вікі любить землю» (7/11/2017) та щорічні виставки-конкурси «Ссавець року», які проводить Українське теріологічне товариство (УТТ), що базується в ННПМ (рис. 13–14).

Акції «Ссавець року» проводяться за межами музею, щоразу в іншому місці, в рамках щорічних Теріологічних шкіл-семінарів. Найбільш ефективною формою такої роботи стали виставки-конкурси, серед яких «Рік їжака» (2017, Одеса), «Вовк та його родичі» (2018), «Свиня та інші ратичні» (2019, Хортиця). Звіти про такі акції широко представлені у звітах про школи-семінари (напр.: Баркасі & Гайдаш 2019) та постійно висвітлюються на сайті Українського теріологічного товариства. Переможці фотоконкурсів у різні роки відзначалися то подарунками (зокрема від студії Сергія Гладкевича), то грамотами від Товариства та ННПМ, а то й розміщенням світлин-переможців на обкладинці поточного числа журналу *Theriolgia Ukrainica*. Галереї окремих років зі світлинами, що посіли перші місця в кожній з номінацій, розміщені на сайті УТТ (приклад на рис. 14).

5.4. Проведення тематичних тижнів за заданим циклом

Серед різноманітних довготривалих акцій звертає на себе увагу досвід руху «чорних теріологів» серед афроамериканців, що активно розвивається останніми роками і поширюється через соцмережі та вебсайт *blackmammalogists.com*. Цей проект передбачає тижневу активність, протягом якої кожний день має власну топ-тему. Такими на 2020 рік є:

- 1) понеділок ненависних ссавців — панельна дискусія, присвячена там ссавцям, що у сучасному суспільстві мають погану репутацію;
- 2) вівторок методик — теріологи представлятимуть найбільш поширені методи моніторингу популяцій диких тварин у польових умовах;
- 3) середа «Ми тут!» — головна подія тижня, коли темношкірі теріологи матимуть можливість безпосередньо зв'язатися один з одним у ході віртуального мережевого заходу;
- 4) четвер зникаючих ссавців — експерти обговорюватимуть zagrożені та зникаючі види й ті унікальні виклики, з якими вони стикаються загалом та внаслідок пандемії COVID-19;
- 5) п'ятниця полювання — для спростування поширеного міфу про те, що «темношкірі не полюють» проводитиметься панельна дискусія щодо реалій полювання, будучи темношкірим;
- 6) субота морських ссавців — у цей день увага буде звернена до моря, зокрема й темношкірих морських експертів та морських ссавців, що вони вивчають.

Для розвитку тематичних заходів у природничих музеях за зразком чорних теріологів можна запропонувати циклічні тижневі акції, в яких одна і та сама схема може стосуватися почергово різних біот, систематичних груп або географічних одиниць, залежно від наявного матеріалу, можливостей музеїв та кваліфікації штату. Наприклад, все те саме про птахів або комах, про Карпати або Антарктиду тощо.

Післямова

Як засвідчує аналіз, на сьогодні створено й успішно реалізується чимало способів й заходів для поширення природничих знань і залучення громад до здобування й поширення знань про дикую природу і потреби її охорони та (як вимагає цього Конвенція з біорізноманіття) раціонального використання. Звісно, напрямком виживання людства стає відмові від дикої природи як ресурсу і створення альтернативних ресурсів, що би дозволило покращити перспективи виживання дикої фауни поруч з людиною, зокрема й у трансформованому людиною середовищі, проте за сприяння людини. Такого сприяння неможливо набути тільки заборонами, без зростання рівня обізнаності і співучасті всіх громадян у збереженні дикої природи, починаючи з того біотичного різноманіття, яке живе поруч з людиною. І види-символи можуть цьому сприяти.

Вони, види-символи, не завжди мають бути прикладами потерпання від людської діяльності чи змін клімату. Понад те, критичні стани популяцій таких критично zagrożених видів часто можуть не сприяти, а протидіяти задачам охорони, оскільки не дають надій на порятунок. Тому видами-символами мають обиратися види, які є не символами вимирань, а символами рятування, турбота і символами гармонічного співіснування людей з дикою природою.

Література

- Баркасі, З., О. Гайдаш. 2019. Зоологічні колекції: збір, облік, ідентифікація (звіт про роботу XXIV Теріологічної школи-семінару). *Theriologia Ukrainica*, 17: 119–125. [Barkaszi, Z., O. Gaydash, Zoological collections: amassment, inventory, identification (report on the XXIV Theriological School). *Theriologia Ukrainica*, 17: 119–125. (In Ukrainian)]
- Белов, О. Ф., Г. І. Шаповалов. 2008. *Український Тризуб. Історія дослідження та історичний реконструкт*. Дике поле, Запоріжжя, 1–264. [Belov, O. F., G. I. Shapovalov. 2008. *Ukrainian Trident. History of research and historical reconstruction*. Dyke Pole, Zaporizhia, 1–264. (In Ukrainian)]
- Бокотей, А. А. 2017. Дослідження та охорона чорного делеки *Ciconia nigra* L. в Україні: 2005–2016 роки. *Наукові записки Державного природознавчого музею*, 33: 3–10. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzdpn_2017_33_3 [Bokotey, A. A. 2017. Study and conservation of Black Stork *Ciconia nigra* L. in Ukraine: 2005–2016. *Proceedings of the State Natural History Museum (Lviv)*, 33: 3–10. (In Ukrainian)]
- Булашев, Г. 2003. *Міфи України*. Довіра, Київ, 1–383. [Bulashev, G. 2003. *Myths of Ukraine*. Dovira, Kyiv, 1–383. (In Ukrainian)] https://chtyvo.org.ua/authors/Bulashev_Heorhii/Mify_Ukrainy/
- Використання... 2000. *Використання ультразвукових детекторів у дослідженнях кажанів*. За ред. І. Загороднюка. Київ: Українське теріологічне товариство НАН України, 1–58. (Серія: Novitates Theriologicae; Pars 2). [Zagorodniuk I. (ed.). 2000. *The Use of Ultrasonic Detectors in Bat Research*. Ukrainian Theriological Society, NAS of Ukraine, Kyiv, 1–58. (Series: Novitates Theriologicae; Pars 2). (In Ukrainian)]
- Голенко, А. 2010. Діяльність Центру реабілітації кажанів при Київському зоопарку в 1999–2009 роках. *Праці Теріологічної школи*, 10: 175–178. [Golenko, A. 2010. The work of the Centre for bat rehabilitation in Kyiv Zoo in 1999–2010. *Proceedings of the Theriological School*, 10: 175–178. (In Ukrainian)]
- Гречило, А., Ю. Савчук, І. Сварник. 2001. *Герби міст України (XIV — I пол. XX ст.)*. Брама, Київ, 1–400. ISBN 966-578-085-9. [Grechylo, A., Y. Savchuk, I. Svarnyk. 2001. *Coats of arms of Ukrainian cities (XIV to I half of the XX century)*. Brama, Kyiv, 1–400. (In Ukrainian)]
- Загороднюк, І., В. Покинйчереда, В. Домашлінець. 1998. Діяльність та інформаційні матеріали Українського хіроптерологічного центру. *Європейська ніч кажанів '98 в Україні*. Київ, 16–23. (Праці Теріологічної школи; Вип. 1). [Zagorodniuk, I., V. Pokynchereda, V. Domashlinets. 1998. Activities and information materials of the Ukrainian chiropterological centre. *European Bat Night '98 in Ukraine*. Kyiv, 16–23. (Proceedings of the Theriological School; Vol. 1). (In Ukrainian)]
- Загороднюк І. 2005. Хіроптерологічні дослідження та «Ніч кажанів 2001» в Україні. *Ссавці відкритих просторів*. За ред. І. Загороднюка. Укр. теріол. тов-во НАНУ, Київ, Луганськ, 15–16. (Novitates Theriologicae; Pars 5). [Zagorodniuk, I. 2005. Chiropterological research and Night of Bats 2001. In: Zagorodniuk, I. (ed.). *Mammals of Open Areas*. Ukrainian Theriological Society, NAS of Ukraine Kyiv, Luhansk, 15–16. (Novitates Theriologicae; Pars 5). (In Ukrainian)]
- Загороднюк, І. 2007. Символи і логотипи Теріологічної школи та види-символи. *Novitates Theriologicae*, Pars 7: 37–43. [Zagorodniuk, I. 2007. Symbols and logos of the Theriological School and symbol species. *Novitates Theriologicae*, Pars 7: 37–43. (In Ukrainian)]
- Загороднюк, І. 2012. Види-символи та тематичні роки звірів в Україні. *Теріофауна заповідних територій та збереження ссавців*. Упорядн.: І. Загороднюк та З. Селюніна. Укр. теріол. тов-во, Гола Пристань, 74. (Серія: Novitates Theriologicae. Pars 8). [Zagorodniuk, I. 2012. Symbol species and thematic years of animals in Ukraine. In: Zagorodniuk, I., Selyunina, Z. (comp.). *Theriofauna of Protected Areas and Mammal Protection*. Hola Prystan, Ukrainian Theriological Society, P. 74. (Series: Novitates Theriologicae. Pars 8). (In Ukrainian)]
- Загороднюк, І., В. Різун. 2012. Динаміка біорізноманіття як концепт (до 20-річчя Конвенції про біорізноманіття). *Динаміка біорізноманіття 2012*. Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», Луганськ, 12–17. [Zagorodniuk, I., V. Rizun. 2012. Dynamics of Biodiversity as concept (to 20 anniversary of Convention of Biological Diversity). In: Zagorodniuk, I. (ed.). *Dynamics of Biodiversity 2012*. Luhansk National University Press, Luhansk, 12–17. ISBN 978-966-617-297-9. (In Ukrainian)]
- Загороднюк, І. В. 2013. Дослідницька мережа «Міжрегіональна робоча група з вивчення птахів басейну Сіверського Дінця»: до 20-ліття створення та діяльності (1993–2013). *Беркут*, 22 (1): 68–74. [Zagorodniuk, I. V. 2013. Research network «Interregional working group on birds of Siversky Donets river basin»: to the 20th anniversary of establishment and activity (1993–2013). *Berkut*, 22 (1): 68–74. (In Ukrainian)]
- Загороднюк, І. 2015. Відвідуваність сторінки про Національний науково-природничий музей НАН України у Вікіпедії як критерій інтересу до музею. *Природничі музеї: роль в освіті та науці. Частина 2*. ННПМ НАН України. Київ, 119–121. [Zagorodniuk, I. 2015. Attendance of the museum webpage in Wikipedia as a criterion of interest in the National Museum of Natural History of NAS of Ukraine: analysis of dynamics. In: Zagorodniuk, I. (ed.). *Natural History Museums: The Role in Education and Science. Pt 2*. NMNH NAS of Ukraine. Kyiv, 119–121. (In Ukrainian)]
- Загороднюк, І. 2018. Кажани України та їхні дослідники: 20 років активності та основні віхи. *Theriologia Ukrainica*, 16: 3–10. [Zagorodniuk, I. 2018. Bats of Ukraine and their investigators: 20 years of activity and milestones. *Theriologia Ukrainica*, 16: 3–10. (In Ukrainian)]

- Загороднюк, І. 2019. Монети України із зображеннями ссавців. *Theriologia Ukrainica*, **18**: 141–150. [Zagorodniuk, I. 2019. Coins of Ukraine with mammalian images. *Theriologia Ukrainica*, **18**: 141–150. (In Ukrainian)]
- Загороднюк, І. 2021. Зоолексеми в системі візитних карток України. *Світові виміри освітніх тенденцій*. Національний авіаційний університет. За ред. Г. В. Межжеріної та О. Ю. Корчук. Вид-во НАУ, Київ, 122–126. [Zagorodniuk, I. 2021. Zoolexemes amongst calling cards of Ukraine. In: Mezherina, G. V., O. Yu. Korchuk (eds). *World Dimensions of Educational Trends*. Conf. National Aviation Univ. Kyiv, 122–126. (In Ukrainian)]
- Кажани... 2003. Кажани Карпатського регіону: збірник наукових праць. За ред. І. Загороднюка. Українське териологічне товариство НАН України, Київ, Рахів, Краків, 1–96. (Серія: Novitates Theriologicae; Pars 3). [Bats of the Carpathian Region: Collection of articles. Ed. by I. Zagorodniuk. Ukrainian Theriological Society, NAS of Ukraine, Kyiv, Rakhiv, Krakow, 1–96. (Series: Novitates Theriologicae; Pars 3). (In Ukrainian & English)]
- Коробченко, М., І. Загороднюк. 2009. Таксономія та рівні диференціації сліпаків (Spalacidae) фауни України і суміжних країн. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Біологія*, **26**: 13–26. [Korobchenko, M., I. Zagorodniuk. 2009. Taxonomy and levels of differentiation in mole-rats (Spalacidae) of the fauna of Ukraine and adjacent countries. *Scientific Bulletin of the Uzhgorod University. Series Biology*, **26**: 13–26. (In Ukrainian)]
- Коробченко, М. 2016. Євдокія Решетник (1903–1996) — видатна постать в історії академічної зоології та екології в Україні. *Вісник Національного науково-природничого музею*, **14**: 136–146. [Korobchenko, M. 2016. Evdokia Reshetnyk (1903–1996) — an outstanding figure in the history of academic zoology and ecology in Ukraine. *Proceedings of the National Museum of Natural History*, **14**: 136–146. (In Ukrainian)]
- Крижановський, В. І. 2007. План дій по збереженню зубра (Bison bonasus L.) в фауні України. *Мисливство та полювання в Україні. Спец. випуск*, 1–9. [Kryzhanovsky, V. I. 2007. Bison bonasus L. Action Plan for the Fauna of Ukraine. *Hunting in Ukraine. Special Issue*, 1–9. (In Ukrainian)]
- Лосев, А. Ф. 1995. *Проблема символа и реалистическое искусство*. Второе изд., испр. Искусство, Москва, 1–320. [Losev, A. F. 1995. *The Problem of the Symbol and Realistic Art. Second edition*. Art Press, Moscow, 1–320. (In Russian)]
- Міжнародна... 1903. Міжнародна конвенція з охорони птахів, які корисні в сільському господарстві. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_400. Чинна з 12.12.1903. [International Convention for the Protection of Birds Useful to Agriculture. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_400. Entry into force on 12.12.1903.]
- Наріжний, К. Г. 1997. Живий світ геральдики. Тварини і рослини в державній символіці. Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, Київ, 1–184. ISBN 5-88500-073-5. [Narizhnyi, K. G. 1997. *The living world of heraldry. Animals and plants in state symbols*. Ukrainian encyclopedia, Kyiv, 1–184. (In Ukrainian)]
- Очеретна, К., Н. Лебедева, М. Ползык. 2019. Дика териофауна в умовах трансформованих ландшафтів: звіт про 26 Териологічну школу (Хортиця, 2019). *Theriologia Ukrainica*, **18**: 151–158 (2019) [Ocheretna, K., N. Lebedeva, M. Polzyk. 2019. Wild Mammals in Transformed Landscapes: report on the 26th Theriological School (Khortytsia, 2019). *Theriologia Ukrainica*, **18**: 151–158. (In Ukrainian)]
- Парнікоза, І. 2010. Підсумки Року зубра 2009 в Україні. *Праці Териологічної Школи*, **10**: 165–167. [Parnikoza, I. 2010. Totals of the European Bison year 2009 in Ukraine. *Proceedings of the Theriological School*, **10**: 165–167. (In Ukrainian)]
- Панахид, Г. 2019. Фауністична філуменія радянської доби (1950–1980) як об'єкт колекціонування та форма поширення природничих знань. *Природнича музеологія. Випуск 5*, Київ, 82–88. [Panakhid, H. 2019. Faunistic phillumeny of the Soviet era (1950–1980) as an object of collection and form of distribution of natural history knowledge. *Natural History Museology. Volume 5*. Kyiv, 82–88. (In Ukrainian)]
- Пархоменко, В. 2019. XXV Териологічна школа: Фауна в умовах глобальних змін довкілля (Поліський заповідник, 2018). *Theriologia Ukrainica*, **18**: 144–150. [Parkhomenko, V. 2019. XXV Theriological School: Fauna under Conditions of Global Environmental Changes (Polissia Reserve, 2018). *Theriologia Ukrainica*, **18**: 144–150. (In Ukrainian)]
- Пелікан, Я. 2008. Поширення знань через видавничу діяльність (Переклад з англійської: Дарина Морозова). *Дух і літера*, **19**: 158–171. [Pelican, J. 2008. Dissemination of knowledge through publishing (Translated from English). *Dukh i Litera*, **19**: 158–171. (In Ukrainian)] <https://bit.ly/2PREK3p>
- Рапов, О. М. 1968. Знаки Рюриковичей и символ сокола. *Советская археология*, № 3: 62–69. [Rapun, O. M. 1968. Signs of the Rurik and the symbol of the falcon. *Soviet archeology*, No. 3: 62–69. (In Russian)]
- Раритетна... 2008. *Раритетна териофауна та її охорона*. За ред. І. Загороднюка. Національний науково-природничий музей НАН України. Луганськ, 1–312. (Праці Териологічної школи; Вип. 9). ISBN 978-966-02-4638-6. [Zagorodniuk, I. (ed.). 2008. *Rarity Mammal Fauna and Its Protection*. Luhansk, 1–312. (Series: Proceedings of the Theriological School; Vol. 9). (In Ukrainian)]
- Ссавці... 1999. *Ссавці України під охороною Бернської конвенції*. За ред. І. В. Загороднюка. Інститут зоології ім. Івана Шмальгаузена. Київ, 1–222. (Праці Териологічної школи; Вип. 2). ISBN 966-02-1280-1. [Zagorodniuk, I. V. (ed.). 1999. *Mammals of Ukraine, Protected by the Bern Convention*. Kyiv, 1–222. (Proceedings of the Theriological School; Vol. 2). (In Ukrainian)]

- Фартушняк, К. О. 2015. Назви тварин як лексична база творення українських прізвищ (на матеріалі прізвищ мешканців Тростянецького району Вінницької області). *Слов'янський збірник*, **19**: 320–326. [Fartushnjak, K. O. 2015. Names of animals as lexical basis for the creation of Ukrainian last names (from the last names of citizens of Trostianets district of Vinnytsia region). *Slavic collection*, **19**: 320–326. (In Ukrainian)]
- Фісун, В. П. 2011. Метаморфози товаро-грошових знаків у прикрасах доісторичної України. *Актуальні проблеми нумізматики у системі спеціальних галузей історичної науки*. Інститут історії України НАН України, Київ, 208–213. [Fisun, V. P. 2011. Metamorphoses of Trademarks in Prehistoric Ukraine. *Actual Problems of Numismatics in the System of Special Branches of Historical Science*. Ed. G. V. Boriak. Institute of History of Ukraine, National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, 208–213. (Series: Special Historical Disciplines; Number 18). (In Ukrainian)]
- Харчук, Л., С. Харчук. 2015. Дикі ссавці Чернігівського району Запорізької області: до складу фауни та значення видів у культурному житті. *Novitates Theriologicae*, **9**: 64–73. [Kharchuk, L., S. Kharchuk. 2015. Wild mammals of Chernihivka Raion of Zaporizhia Oblast: the composition of fauna and the importance of species in culture. *Novitates Theriologicae*, **9**: 64–73. (In Ukrainian)]
- Харчук, С. 2019. Назви ссавців України на вебсайтах зоологічних і природничих музеїв України. *Природничі музеологія*. Випуск 5. Київ, 135–138. [Kharchuk, S. 2019. Ukrainian names of mammals in websites of zoological and natural history museums of Ukraine. *Natural History Museology*. Volume 5. Kyiv, 135–138. (In Ukrainian)]
- Харчук, С. 2020. Популяризація ідеї охорони біорізноманіття через відзначення днів тварин. *Novitates Theriologicae*, **11**: 199–202. [Kharchuk, S. 2020. Promotion of the idea of biodiversity protection through the celebration of animal days. *Novitates Theriologicae*, **11**: 199–202. (In Ukrainian)]
- Barshteyn, V. Yu. 2020. Entomologists and insects in the world medallic art. *Scientific Developments of Ukraine and EU in the Area of Natural Sciences: Collective monograph*. Izdavneciba Baltija Publishing, Riga, 1–17.
- Burt, J. 2004. Animals in Film. Reaktion Books, 1–232. <https://bit.ly/36BkQQg>
- Britton, J. P. 2010. Studies in Babylonian lunar theory: part III. The introduction of the uniform zodiac. *Arch. Hist. Exact Sci.*, **64**: 617–663.
- Cresswell, J. 2014. *Little Oxford Dictionary of Word Origins*. Oxford University Press, 1–375.
- Lantz, T. C., N. J. Turner. 2003. Traditional phenological knowledge of Aboriginal peoples in British Columbia. *Journal of Ethnobiology*, **23** (2): 263–286.
- Levin, S. A. (ed.). 2013. *Encyclopedia of biodiversity*. Academic Press, Cambridge, 1–5504.
- McIvor, R. S. (2012). An Early American Zodiac. *Journal of the Royal Astronomical Society of Canada*, 106, 12.
- Martin, B. 2019. *Survival or Extinction?* Springer Nature, Switzerland, 1–574.
- Mills, B. 2017. *Wild. Animals on Television*. Palgrave Macmillan, London, 79–112.
- Richards, M. 2013. Global Nature, Global Brand: Bbc Earth and David Attenborough's Landmark Wildlife Series. *Media International Australia*, **146** (1): 143–154.
- Richards, K. 2016. Grey London Wants to Change the WWF Logo From a Panda to a Disappearing Polar Bear. Focus on climate change. *Adweek (online)*. <https://www.adweek.com/> december 12, 2016.
- Roe, A. 1951. A psychological study of eminent biologists. *Psychological Monographs: General and Applied*, **65** (14): 1–68.
- Ross, A. J., R. C. Grow, L. D. Hayhurst, H. A. MacLeod, G. I. McKee, [et al.]. 2021. Broad-scale assessment of groundhog (*Marmota monax*) predictions of spring onset no better than chance. *Weather, Climate, and Society*. Published-online: 14 Apr 2021, <https://doi.org/10.1175/WCAS-D-20-0171.1>
- Spinden, H. 1916. The Question of the Zodiac in America. *American Anthropologist (new series)*, **18** (1): 53–80. <http://www.jstor.org/stable/660290>
- The origin... 2018. *The origin of World Animal Day*. Official Website of World Animal Day. <https://www.worldanimalday.org.uk>
- Vogt, E. 1952. Water Witching: An Interpretation of a Ritual Pattern in a Rural American Community. *The Scientific Monthly*, **75** (3): 175–186. <http://www.jstor.org/stable/20468>